

**Оксана Мельник,**

кандидат педагогічних наук,  
викладач хімічних дисциплін,  
Житомирський базовий фармацевтичний  
фаховий коледж Житомирської обласної ради  
ORCID ID 0000-0001-8804-4312  
melnyk.ksenia@pharm.zt.ua

**Ольга Приступко,**

викладач хімічних дисциплін,  
Житомирський базовий фармацевтичний фаховий коледж  
Житомирської обласної ради  
ORCID ID 0000-0003-3261-4149  
prystupko.olha@pharm.zt.ua

## **ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

*У статті проаналізовано поняття «комунікативна компетентність майбутніх фармацевтів», яке ми розглядаємо як інтегративну властивість особистості, яка охоплює знання мови і практичні навички володіння її вербальними та невербальними засобами та вміння застосовувати їх у професійній діяльності; здатність та вміння налагоджувати спілкування і взаємодію з людьми як в професійному, так і в соціальному аспектах. Акцентовано увагу на значенні комунікативної компетентності у майбутній професійній діяльності фармацевта. Описано форми та методи роботи на заняттях з хімічних дисциплін, які є найбільш ефективними у процесі формування комунікативної компетентності. Це, насамперед, методи організації освітньої діяльності: бригадно-груповий, робота в парах; інтерактивні методи: евристична бесіда, метод проєкту, дискусія/диспут/дебати, ділові та імітаційні ігри; нестандартні форми проведення занять: заняття – виставка-конкурс, заняття – презентація.*

*Наголошено на ефективності описаних методів, процесі за допомогою яких студенти активно тренують мовлення, невербальні навички комунікації, професійні комунікативні якості.*

**Ключові слова:** майбутні фармацевти, комунікативна компетентність, хімічні дисципліни, форми та методи освітньої діяльності.

**Оксана Мельник, Ольга Приступко. Формирование коммуникативной компетентности будущих фармацевтов в процессе изучения химических дисциплин**

*В статье проанализировано понятие «коммуникативная компетентность будущих фармацевтов», которое мы рассматриваем как интегративное свойство личности, которая включает: знание языка и практические навыки владения его вербальными и невербальными средствами, умение использовать их в профессиональной деятельности; способность и умение налаживать общение и взаимодействие с людьми в профессиональном и социальном аспектах. Акцентируется внимание на значении коммуникативной компетентности в*

будущей профессиональной деятельности фармацевта. Описаны формы и методы работы на занятиях химических дисциплин, которые являются более эффективными в процессе формирования коммуникативной компетентности. Это, прежде всего, методы организации образовательной деятельности: бригадно-групповой, работа в парах; интерактивные методы: эвристическая беседа, метод проекта, дискуссия/диспут/дебаты, деловые и имитационные игры; нестандартные формы проведения занятий: занятие – выставка-конкурс, занятие – презентация.

Подчеркнута эффективность описанных методов, в процессе которых студенты активно тренируют речь, невербальные навыки коммуникации, профессиональные коммуникативные свойства.

**Ключевые слова:** будущие фармацевты, коммуникативная компетентность, химические дисциплины, формы и методы образовательной деятельности.

***Oksana Melnyk, Olha Prystupko. Communicative competence formation of future pharmacists in the process of studying chemical disciplines***

*The article is devoted to a topical issue – communicative competence formation of future pharmacists in the process of studying nonverbal general and inorganic, organic, pharmaceutical chemistry.*

*The urgency of the issue is due to the general decline in the adolescents' culture of behavior and communication: ignoring etiquette, lack of ability to listen to the collocutor, intolerance in relationships with others, as well as insufficient level of formed skills of graduates in establishments of professional pre-higher education qualitatively organize cooperation and communication, independently organize work in pharmacies, in the pharmaceutical industry, in the initial links management of a particular organizational structure.*

*The article defines the concept of 'communicative competence of future pharmacists' which we consider as an integrative property of the individual, that includes language knowledge, verbal and nonverbal practical skills and the ability to apply them in the professional activity, ability and skill to organize communication and cooperation with people both in professional and social aspects. Emphasis is placed on the importance of communicative competence in the future professional activity of a pharmacist. Forms and methods are described in the classes of chemical disciplines which are most effective in the process of communicative competence formation. These are, first of all, methods of educational activity organization: brigade group, work in pairs, interactive methods: heuristic conversation, project method, discussion/dispute/debate, business and imitation games, non-standard forms of classes: exhibition-class, presentation-class.*

*Emphasis is placed on the effectiveness of the described methods, in the process of which students actively train language, nonverbal communication skills, professional communicative qualities.*

**Key words:** future pharmacists, communicative competence, chemical disciplines, forms and methods of educational activity.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.** На сучасному етапі реформування системи освіти актуалізуються проблеми підвищення її якості і технології набуття життєво необхідних компетентностей, які є індикаторами якості освіти. Особливої уваги сьогодні потребують питання створення освітнього середовища для формування та розвитку комунікативної компетентності студентів, зокрема фармацевтичного профілю.

Сучасне суспільство має проблеми, пов'язані з дефіцитом комунікативної культури, що призводить до відсутності уваги до іншої людини, до нездатності зрозуміти інших, до невміння управляти різноманітними ситуаціями спілкування. Психологи відзначають загальне зниження культури поведінки та спілкування підлітків: агресивність, ненормативну лексику,

ігнорування правил етикету, відсутність уміння слухати співрозмовника, нетерпимість у взаєминах з навколишніми людьми.

Роботодавці зазначають, що значна частина молоді, випускників вищих та фахових передвищих закладів освіти не мають навичок роботи в колективі, не вміють якісно налагоджувати взаємодію та спілкування, самостійно організувати роботу в аптеках, на фармацевтичному виробництві, на початкових ланках управління тієї чи іншої організаційної структури. Всі ці проблеми пов'язані з комунікативною компетентністю. Вони особливо загострюються в підлітковому віці, коли необхідне відповідальне самовизначення в міжособистісному та професійному аспектах, коли відбувається адаптація до нових соціальних ролей.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема формування комунікативної компетентності досить активно досліджується вченими, особливо у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу (М. Білянська, С. Климчук, І. Ковальчук, А. Кондратюк, Н. Назаренко, А. Хом'як); вивчення української (Ю. Балуська, Т. Донченко, В. Жаворонкова, І. Кляк, Л. Мацько, Н. Ничкало, Н. Сіранчук, М. Пентиліук, К. Хавруняк) та іноземної (Н. Білоножка, Т. Гурова, О. Заруба, Ю. Федоренко, О. Черняк, В. Ткаченко, Г. Шиян, О. Ящук) мов; психолого-педагогічних дисциплін (Т. Бутенко, І. Когут, Н. Кожем'яко, І. Леонтєва, Л. Ломако). Про важливість формування комунікативної складової професійної компетентності майбутніх фармацевтів йдеться у наукових доробках Н. Альохіної, І. Бойчук, Н. Гончаренко, Л. Кайдалової, І. Коняшиної, Г. Семиченко, Д. Харченко. Проте дослідники наголошують на провідній ролі у процесі формування комунікативних вмінь та навичок дисциплін гуманітарного профілю, фахових дисциплін. Можливості хімічних дисциплін як формувального чинника комунікативної компетентності вивчені недостатньо. Окрім того, процес формування комунікативної компетентності на заняттях з хімії не достатньо відображений у методиках, формах та методах роботи, а його реалізація відбувається не такими швидкими темпами як очікувалось.

**Метою цієї статті** є теоретичне узагальнення поняття «комунікативна компетентність майбутніх фармацевтів» та опис практичних аспектів формування комунікативної компетентності у процесі вивчення хімічних дисциплін. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: 1) визначення понятійної сутності «комунікативна компетентність» та її значення у майбутній професійній діяльності фармацевта; 2) представлення ефективних форм та методів формування комунікативної компетентності на заняттях з хімічних дисциплін.

**Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Комунікативна компетентність як складова професійної компетентності є необхідною для реалізації особистості студента в будь-якому напрямі професійної діяльності на сучасному ринку праці. Комунікативна компетентність має вияв у широких сферах діяльності, її значущість зростає в умовах збільшення і ускладнення інформації та розширення соціокультурних зв'язків. Комунікація виникає в ситуації, коли необхідно зрозуміти іншого та побудувати продуктивну спільну дію. В умовах навчання і фахової підготовки комунікація є необхідним механізмом для розвитку мислення, мовленнєвої культури, професійного спілкування, для повноцінної організації самостійної роботи молоді.

Е. Сидоренко визначає комунікативну компетентність як сукупність комунікативних здібностей, умінь, знань, які адекватні комунікативним завданням і достатні для їх розв'язання [6, с. 65], І. Бех – як сукупність знань про норми і правила ведення природної комунікації – діалогу, суперечки, переговорів [3, с. 107]. Т. Григорєва та Т. Усольцева наводять детальну характеристику складових комунікативної компетентності, розкриваючи сутність цієї понятійної категорії:

– орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;

– спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища;

– адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;

– готовність і вміння будувати контакт з людьми;

– внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;

– знання, вміння і навички конструктивного спілкування;

– внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [4, с. 34].

Таким чином, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, потреби, соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички, а також виступає як інструмент для точних дій під час передачі та прийому інформації.

Г. Андреева уточнює, що комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування. Вона передбачає вміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера по спілкуванню. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно, з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їх вирішень [2].

Особливе місце комунікація займає в професійній діяльності фармацевтів. Як свідчить статистика, від 60 до 90% робочого часу вони витрачають на ті чи інші види спілкування. Від того, наскільки вони грамотно побудують своє спілкування з відвідувачами аптек, лікарями, хворими, колегами, партнерами, залежить результат їх професійної діяльності, взаємовідносини з представниками різних фармацевтичних організацій, аптечних закладів, психологічний клімат у колективі. Мова в діяльності фахівців фармацевтичної галузі виступає як носій інформації і як засіб впливу на інших людей. Саме тому вона повинна бути виразною, логічною, грамотною, тому що всі ці якості мови безпосередньо впливають на особистість іншої людини, її думку, настрій, поведінку тощо [1, с. 53].

Нам імпонує визначення Л. Кайдалової, яка характеризує комунікативну компетентність працівників фармацевтичного профілю як сукупність знань, умінь, навичок та здібностей, внутрішніх особистісних ресурсів та якостей; певний рівень сформованості досвіду взаємодії з пацієнтами, лікарями та колегами, який необхідний для успішної професійної діяльності; це інструмент професійної діяльності. Комунікативні вміння та навички містять у собі: вміння встановлювати контакти; вміння спілкуватись з різними людьми; вміння висловлювати власні думки; вміння слухати; вміння знаходити у співрозмовника найбільш сильні його сторони і вселяти йому віру в себе; проявляти терпіння з партнерами по спілкуванню; уникати та вміти розв'язувати конфлікти (підхід до проблеми з точки зору партнера, подолання особистої неприязні тощо). Зазначені вміння та навички є важливими у професійній діяльності фахівців аптечних закладів. Комунікативні компетентності передбачають здатність взаємодії з іншими людьми (за віком, статусом, родом діяльності), вміння будувати партнерські стосунки, вміння працювати в

команді, організувати роботу виконавців, знаходити і приймати управлінські рішення) [5, с. 156 –157].

На основі аналізу та узагальнення тлумачень визначаємо комунікативну компетентність майбутніх фармацевтів, випускників закладів фахової передвищої освіти, як інтегративну властивість особистості, яка включає: знання мови і практичні навички володіння її вербальними та невербальними засобами та вміння застосовувати їх у професійній діяльності; здатність та вміння налагоджувати спілкування і взаємодію з людьми як в професійному, так і в соціальному аспектах.

Успіх та продуктивність роботи фармацевта цілком залежить від умінь встановлювати контакти зі споживачами, доносити інформацію, переконувати у виборі товарів чи послуг. Не менш важливим як для управлінця середньої ланки є вміння працювати в колективі, керувати персоналом та бути керованим, виконувати норми субординації, встановлювати зв'язки із постачальниками, замовниками, споживачами; знаходити оптимально правильне рішення для вирішення виробничих ситуацій, міжособистісних конфліктів.

Комунікативна компетентність – це властивість особистості, яка формується під впливом багатьох чинників, проте визначне значення у цьому процесі має освіта та самоосвіта. Оскільки розвинена комунікативна компетентність має бути кінцевим результатом навчання, виникає необхідність цілеспрямованої діяльності щодо її формування. Завданням педагога є створення умов під час освітнього процесу для формування комунікативної компетентності через застосування сучасних активних та інтерактивних методів навчання, власного досвіду та власного рівня комунікативних можливостей. Використання відповідних форм та методів навчання у процесі вивчення хімічних дисциплін сприяє розвитку здатності свідомого засвоєння знань і створює початкову універсальну комунікативну практику.

На заняттях з хімічних дисциплін, а саме: загальноосвітнього курсу хімії, загальної та неорганічної, органічної, фармацевтичної хімії доцільно використовувати бригадно-групові методи навчання (робота в парах, в малих групах) організації навчальної діяльності, а також інтерактивні методи: евристична бесіда, заняття-презентація, заняття – виставка-конкурс, дискусія/диспут/дебати, метод проекту, ділові та імітаційні ігри; методи контролю, які передбачають публічне обговорення та аналіз результатів роботи (складання сенканів; захист презентацій; тлумачення задач та вправ, лабораторних дослідів, проблемних завдань професійного спрямування тощо).

Так, при проведенні лабораторної роботи із загальноосвітнього курсу хімії «Розв'язування експериментальних задач на розпізнавання органічних сполук» студенти діляться на 4 бригади по 3 студентів у кожній. Бригада отримує завдання такого змісту: в трьох пронумерованих пробірках без етикеток містяться: фенол, натрій ацетат, натрій бензоат. За допомогою яких хімічних реакцій можна розпізнати ці речовини? Складіть план розпізнавання та відповідні рівняння реакцій.

На першому етапі роботи студенти повинні визначити модератора/керівника і під його керівництвом розподіляє обов'язки. На другому етапі – вирішити експериментальну проблемну ситуацію. Робота є колективною, керівник може використати метод «мозкового штурму», коли кожен з членів бригади висловлює алгоритм визначення органічних сполук, пропонує реактиви, які доцільно використати, схеми написання рівнянь хімічних реакцій; керівник бере відповідальність за прийняття правильного рішення. В такій колективній роботі формуються комунікативні здібності студентів: вміння висловити думку, довести її правильність чи оптимальність, прислухатись до думки своїх колег та проаналізувати її, сформулювати висновок і прийняти правильне ефективне рішення. Третій етап роботи – оформлення

звітних таблиць та публічне формулювання обґрунтованого висновку, його корекція (в разі потреби) зі сторони викладача та інших бригад. Вміння логічно сформулювати думку та висловити її, використовуючи ділове українське мовлення – суттєвий момент у формуванні комунікативної компетентності.

Така колективна робота вимагає високого ступеню відповідальності та самостійності, що є дуже важливими рисами для майбутнього професіонала. Завдання потрібно виконати якісно і швидко. Такого результату можна досягнути за умови злагодженої роботи і вмілого керівництва модератора/керівника, тобто при досить високому рівні розвитку комунікативних навичок усіх членів бригади.

Результати роботи завжди різняться за якістю, тому що рівень сформованості комунікативних можливостей у студентів різний, але це дає змогу викладачеві проаналізувати ситуацію і організувати роботу на заняттях так, щоб некомунікабельні, не досить впевнені в собі студенти максимально були залучені у процес спілкування і розкривали та збагачували свої можливості.

Навчальне заняття-проект є цікавим типом заняття, на якому відкриваються широкі можливості для формування комунікативних умінь. В основі цього методу покладено ідею побудови навчання на активній основі через самостійну і практичну діяльність студентів під керівництвом викладача. Діяльність студентів під час заняття-проекту включає: аналіз проблеми (завдання); усвідомлення та визначення мети проекту; розробка плану його виконання; розподіл обов'язків та виконання проекту; конкретну практичну діяльність щодо його реалізації; підсумки у вигляді письмового звіту та презентації; захист проекту; оцінювання проекту.

Такі заняття-проекти ми використовуємо на узагальнюючих заняттях, де є широкі можливості самостійного пошуку та обробки інформації (інформаційний проект відповідно до класифікації в сучасній педагогіці). Наприклад, заняття із загальноосвітнього курсу хімії «Значення хімії як науки та її роль у вирішенні глобальних проблем людства» доцільно провести у вигляді заняття-проекту.

На першому етапі роботи (під час консультації) спільно з викладачем визначається актуальність теми та її значення. На другому етапі відбувається розподіл інформаційних завдань, при цьому обрані підтеми повинні бути максимально конкретними, посильними і мати практичне значення. Пропонується робота за такими інформаційними блоками: 1) значення хімії для медицини та фармації; 2) хімія і екологія; 3) хімія і продовольча проблема; 4) значення хімії у галузях легкої та важкої промисловості; 5) хімічна промисловість. Таким чином, виникає необхідність поділу студентів на 4 групи (6–8 осіб в кожній). Третій етап передбачає розподіл обов'язків при підготовці проекту. В межах кожної бригади, з урахуванням особистих інтересів і здібностей студентів, визначаються пари відповідальні за збір теоретичної інформації, відео та фотоматеріалів, створення презентації, а також головні доповідачі, які будуть здійснювати захист проекту. Четвертий етап передбачає збір і аналіз інформації, фіксацію інформаційних джерел. Саме під час цього етапу відбувається тісний комунікативний зв'язок між учасниками групи: серед підібраної інформації потрібно відібрати найцікавішу, найінформативнішу, таку, яка відображує сучасний стан розвитку науки в цій галузі. Лише через активне спілкування і співпрацю можна узгодити інформаційний матеріал з ілюстративним, можливість його використання для створення презентації.

Робота над логічною побудовою презентації, послідовності викладу інформації під час захисту проекту як і сам захист – ефективні способи формування комунікативної компетентності студентів. Слід звернути особливу увагу на створення презентації. Інформаційний вплив на співрозмовників, будь-яку аудиторію здійснюється, зрозуміло, не лише засобами

вербальної комунікації, а й невербальними, до яких належать різні види візуального супроводу: фото, малюнки, схеми, діаграми. Всі ці компоненти можуть бути включені в презентацію і використані як додатковий інструмент переконливого доведення інформації. Вміння створювати презентації з використанням сучасних технічних засобів – необхідна вимога сьогодення, яка розширює можливості студента реалізувати себе на ринку праці.

П'ятий та шостий етапи – підготовка до представлення проекту та його захист відповідно. Кожна група готує окрему доповідь у будь-якому форматі: це може бути зібраний матеріал у вигляді реферату чи дослідницької роботи, у вигляді стенду чи брошури, але обов'язково з використанням наочності, в тому числі і презентації. Під час захисту проекту доповідачі набувають практичні комунікативні навички та навчають інших студентів, які обрані активними слухачами заняття-проекту.

Сприяє розвитку культури спілкування і заключний етап роботи – підведення підсумків заняття, на якому студенти оцінюють роботу своїх колег, визначають сильні сторони виконаного проекту, толерантно критикують за допущені помилки, які негативно вплинули на спільний результат роботи.

Ефективною практикою є використання методу дискусії як комунікативної ситуації, що конструється викладачем і має навчальний характер. Елементи диспуту можна використовувати при моделюванні проблемної ситуації/запитання на будь-якому практичному занятті. Так, на лабораторному занятті з органічної хімії можна сформулювати проблемні запитання на кшталт: 1) за фізичними та хімічними властивостями гліцерин та етиленгліколь є подібними. Чому ж гліцерин використовують у фармацевтії як основу для мазей та кремів, а етиленгліколь – ні? 2) чому фармацевт не зміг визначити за допомогою рефрактометра концентрацію розчину глюкози для ін'єкцій через 15 хвилин після приготування? 3) чи можна за допомогою реакції «срібного дзеркала» відрізнити розчини глюкози та сахарози?

Структурно дискусія складається з чотирьох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційний, який створює потребу брати участь в дискусії; пізнавальний, який охоплює знання про предмет дискутування та розуміння суті проблемної ситуації; оперативно-комунікативний, який включає вміння вести дискусію, здійснювати логічні операції; емоційно-оціночний, що відповідає за емоційні переживання, взаємовідносини, мотиви, оцінки.

Роль викладача зводиться до підтримки та стимулювання розмови, до ненав'язливого скеровування дій та думок учасників обговорення ділової проблеми. Викладач виступає модератором дискусії, тобто керує черговістю виступів, стримує емоції, заохочує до розмови менш активних, оцінює рівень активності та підготовки до заняття. При цьому відзначається якість фахових та предметних знань студентів, вміння комплексно вирішувати проблему, схвально оцінюються їхні досягнення і здобутки, визначаються перспективи застосування засвоєного матеріалу у реальному житті, зокрема, у професійній діяльності. Отже, можна зробити висновок, що така форма проведення семінарського заняття з даної теми поживає процес навчання, робить його ефективнішим, стимулює та посилює пізнавальний інтерес її учасників, збагачує їхні знання і вміння, сприяє їх вдосконаленню, вчить поважати опонента, відстоювати свої аргументи і шанувати інших, формує комунікативну компетентність як складову професійності.

Наведемо приклад застосування методу ділової гри під час вивчення фармацевтичної хімії, який надає можливість ефективно реалізувати принцип професійного спрямування, максимально наблизити навчальну діяльність до практичної, професійної.

На заняттях з фармацевтичної хімії перед студентом стоїть завдання провести внутрішньоаптечний контроль якості лікарських засобів, виготовлених в умовах аптеки та дати висновок про якість отриманого зразку лікарської форми. В створених на заняттях ситуаці-

ях, за яких відбувається відпрацювання практичних навичок, коли студенти перебувають в умовах, наближених до реалій майбутньої професії, відбувається поєднання досвіду і знань, які потребує ділова гра; дає можливість студенту побачити цілісність процесу майбутньої професійної діяльності, краще зрозуміти сутність навчання, побачити свої помилки і оцінити отримані знання. У запропонованій діловій грі реалізуються такі взаємодії, які самоорганізують ділову співпрацю, насичують міжрольове спілкування морально-психологічним змістом, самоналаштовують гравців на спільне вирішення проблем, розвивають у студентів такі якості, як відповідальність за себе, «пацієнта» та своїх колег, що є важливим у професії фармацевта. Для обговорення теоретичного матеріалу та вирішення проблемних ситуацій студенту важливо вміти чітко формулювати власне бачення вирішення питання, аргументувати правильність виконання роботи протягом заняття.

Використовувати метод ділової гри можна як на окремому занятті, так і розписати правила на весь курс вивчення предмету.

Наведемо приклад ділової гри на навчальній практиці під керівництвом викладача на тему «Аналіз магнію сульфату гептагідрату. Аналіз кальцію хлориду гексагідрату». На першому етапі (підготовчому) студенти за попередньою домовленістю розподіляють ролі:

- фармацевтів, які проводять контроль якості лікарської форми;
- чотирьох пацієнтів (бабуся з високим артеріальним тиском, дідусь із закрепом, лікар-гінеколог та жінка з алергією), для яких за рецептом лікаря були виготовлені такі лікарські форми: розчин магнію сульфату 25% для парентерального застосування, розчин магнію сульфату 10% для перорального застосування, розчин кальцію хлориду 10% для парентерального застосування, розчин кальцію хлориду 5% для перорального застосування;
- фармацевтів-аналітиків.

На другому етапі (інформаційному) фармацевти-аналітики пропонують для обговорення підготовлені заздалегідь мінідоповіді-презентації про вміст кальцію та магнію в організмі людини, їх роль та особливості застосування лікарських форм.

На третьому етапі (експериментальному) студенти-фармацевти отримують зразки виготовлених лікарських форм, після чого виконують внутрішньоаптечний контроль лікарської форми та дали висновок про якість її виготовлення. При цьому за результатами проведених якісного та кількісного аналізів кожен повинен обрати, для якого саме з пацієнтів він перевіряв лікарську форму та пояснити свій вибір, адже концентрація та спосіб введення визначає дію лікарського засобу.

Перевірити якість та точність виконання роботи студентами можна різними способами, але досить цікаво, коли студенти «бачать своїх пацієнтів» та справді хвилюються за правильність виконання внутрішньоаптечного контролю, чи правильно вони обрали пацієнта. Можна роздрукувати фото персонажів та прикріпити їх на дошці, а за ними завчасно написати правильні відповіді і в кінці заняття кожен побачить результат своєї роботи та порівняє із правильними відповідями.

На четвертому етапі (рефлексивному) студенти аналізують правильність професійних дій фармацевтів, висловлюють своє бачення, корегують відповіді один одного, дають поради і, таким чином, оцінюють один одного.

Одним із прикладів ділової гри, яка розрахована на весь курс фармацевтичної хімії є гра «Наші пацієнти». Заняття проводиться за бригадно-груповим методом, що сприяє формуванню колективної відповідальності та вміння працювати в команді. Студенти отримують завдання провести внутрішньоаптечний контроль лікарської форми, дати висновок про якість її виготовлення, зберегти «життя пацієнта». Кожен студент отримує свого «пацієнта» на навчальний рік, який на кожному занятті відвідує «аптеку» з прописаним рецептом. Інші



студенти виконують роль «провізора-аналітика, який у кінці заняття повинен дати висновок про якість виготовлення лікарської форми та чи можна її відпустити пацієнту. Чий пацієнт залишається «живим» і максимально не пошкодженим до кінця курсу вивчення дисципліни пропонується бонус (бали додаткового рейтингу). При оцінюванні роботи враховуються не лише індивідуальні результати, а й результати роботи сформованих груп. Комунікативні навички та вміння відіграють вирішальну роль у виконанні колективного завдання. Виникає потреба обміну інформацією, знаннями, практичними навичками визначення речовин у різних субстанціях, розподілі обов'язків, формулюванні правильної обґрунтованої відповіді, від якої залежить оцінка усіх членів групи.

Отже, ділова гра підвищує інтерес до вивчення дисципліни, активізує пізнавальну діяльність, допомагає студентам занурюватися у спеціально створену атмосферу спілкування, дозволяє виконувати різноманітні ролі, допомагає розкривати потенціал комунікативних здібностей, вчить приймати рішення, сприяє рефлексивному аналізу власної комунікативної діяльності.

Керуючись досвідом слід зазначити, що заняття з використанням ігрових методик та інших інтерактивних методів є надзвичайно дієвими і ефективними для формування комунікативної компетентності. Навіть студенти з низьким рівнем пізнавальної активності активно включаються в процес спілкування, ретельно і творчо виконують обрані ролі, рівень відповідальності за виконання спільної справи завжди високий. У процесі творчого спілкування студенти активно тренують мовлення, невербальні навички комунікації.

**Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі.** Таким чином, процес формування комунікативної компетентності майбутніх фармацевтів у закладах фахової передвищої освіти повинен відбуватись системно й комплексно. Поряд із дисциплінами гуманітарного профілю хімічні дисципліни мають широкий спектр можливостей для реалізації цього процесу. І незважаючи на те, що в умовах сьогодення під час дистанційного навчання спостерігається негативна тенденція щодо стимулювання комунікативної активності студентів (збільшення годин самостійної роботи, часткове обмеження у спілкуванні через технічні причини, збільшення частки тестових та письмових завдань тощо) доцільно обирати такі форми та методи роботи, які формують комунікативні вміння та навички майбутніх спеціалістів. Перспективи подальшого наукового пошуку будуть пов'язані з особливостями формування комунікативної компетентності в умовах дистанційного навчання.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна Н. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Проблеми сучасної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 40 (2). С. 51–55.
2. Андреева Г. М. Социальная психология. Москва: Аспект прогресс, 2000. 131 с.
3. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
4. Григорьева Т. Г., Усольцева Т. П. Основы конструктивного общения. Хрестоматия / Сост.: Т. Г. Григорьева, Т. П. Усольцева. Москва: Совершенство, 1997. 198 с.
5. Кайдалова Л. Г. Професійна підготовка майбутніх фахівців фармацевтичного профілю у вищих навчальних закладах : Монографія Харків : НФаУ, 2010. 364 с.
6. Сидоренко Е. В. Тренинг коммуникативной компетенции в деловом взаимодействии. СПб, 2008. 208 с.

## REFERENCES

1. Alokhtina N. V. Formuvania komunikativnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv [Communicative competence formation of future specialists]. Problemy suchasnoi osvity. Pedagogika I psykholohiia – Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology, issue 40(2), 2013. 51–55 [in Ukrainian].
2. Andreeva H. M. Sotsialn apsykhologiia [Social psychology]. Moscow: «Aspekt progress», 2000. [in Russian].
3. Bekh I.D. Osobystisno-zorientovane vykhovania [Personality-oriented education]. Kyiv: IZMN, 1998. [in Ukrainian].
4. Hryhoreva T. H., Usoltseva T. P. Osnovy konstruktivnoho obshcheniia [Fundamentals of constructive communication]. Moscow: Izd-vo «Sovershenstvo», 1997. [in Russian].
5. Kaidalova L. H. Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv farmatsevychnoho profilu u vyshchikh navchalnykh zakladakh [Professional training of future pharmaceutical specialists in higher educational institutions]. Kharkiv: NFU, 2010. [in Ukrainian].
6. Sydorenko E. V. Treninh komunikativnoi kompetentsii v delovom vzaimodeistvii [Communication competence training in business interaction]. SPb, 2008. [in Russian].

*Матеріал надійшов до редакції 13.10.2021 р.*